

Если наука и технологии в Украине вытесняются на обочину общественных и государственных приоритетов, то это означает, что в нашем обществе деградирует сама культура. Процесс этот необходимо незамедлительно остановить. Но это нельзя сделать лишь пустыми

рассуждениями о целесообразности перехода Украины на инновационную модель развития и постоянными клятвами власти о верности европейскому выбору. Нужны, наконец, реальные созидательные шаги власти, общества и каждого гражданина страны.

1. Черных Е.Н. Парадигма археологии сквозь призму естественнонаучных методов / Е.Н.Черных // Вестн. РАН. – 2011. – Т.81, № 1. – С. 43–55.

2. Всемирная иллюстрированная энциклопедия: Пер. с фр. — М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель», 2004. — Т. 16. — 1392 с.

3. Добров Г.М. Наука о науке: Начала науковедения. – 3-е изд., доп. и перераб./ Г.М.Добров; отв. ред. и авт. предисл. Н.В.Новиков. — Киев: Наук. думка, 1989. — 304 с.: ил.

4. Стулень Е. За бугром — 6,5 млн. / Е.Стулень // Газета «Сегодня». – 2011. – 3 октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://segodnya.ua/pdf/11_218/111003_SEG_KIE_07.pdf.

5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // Г.О.Андрощук, І.Б.Жиляєв, Б.Г.Чижевський, М.М.Шевченко. — К.: Парламентське вид-во, 2009. — 632 с.

Получено 25.11.2011

Б.А.Малицький

Міжкраїнова мобільність вчених як наслідок просторового переміщення центрів науково-технологічної активності

Визначено поняття «мобільність вчених». Розглянуто створення і розвиток центрів наукової і технологічної активності у різних країнах світу з найдревніших часів до нашого часу у зв'язку з міжкраїною мобільністю вчених та спеціалістів. Зроблено висновки та дано рекомендації щодо вирішення проблеми мобільності вчених в Україні.

І.В.Яцишина

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ. III

Розглядаються результати соціологічного опитування щодо соціальної значимості інновацій на рівні окремої людини та зроблено узагальнення даних опитування щодо соціальної та економічної ефективності інновацій в цілому для усіх суб'єктів економіки.

Попри економічний та технократичний характер інноваційного процесу у буденному розумінні, економіка — це не тільки (і не стільки) технологічна система, але й система соціальна. Тому наступним етапом

дослідження стало виявлення бачення респондентами корисності інновацій для людей. На пряме запитання «Чи приносять користь інновації людям?» схвальну відповідь дали 98,3% респондентів.

© І.В.Яцишина, 2011

Далі ми спробували визначити, які саме ефекти інноваційного впровадження присутні у соціальній площині на рівні окремої людини та як розуміють ці ефекти респонденти. Одразу зазначимо, що оцінка соціальної ефективності інновацій у нашому випадку здійснювалася вибірковою групою, що є: 1) насамперед споживачами; 2) переважно молоддю. Зважаючи на цю обставину, ми маємо результат рольового моделювання, де респонденти самостійно оцінюють соціальну ефективність інновацій для людини в якості споживача, найманого працівника та підприємця у формі відповідей на відкриті запитання.

Розпочнемо з корисності інновацій для споживача (табл. 14).

Оцінка отримана за результатами відповідей 268 респондентів, що становить 89,3% обсягу досліджуваної сукупності. Серед студентів, які не відповіли на це запитання, — переважно першокурсники. 3-поміж означених рольових груп ступінь довіри до отриманих оцінок по даній ознаці найвищий, оскільки має місце репрезентація оцінок власне споживачами.

Найбільш значимими позитивами від інновацій для споживача є, на думку викладачів, зростання якості товарів та зменшення їх ціни, з точки зору студентів поряд із зростанням якості вагомим є зростання вибору товарів та послуг.

Таким чином, ми маємо підтвердження значимості соціальних факторів в отриманні додаткових вигід виробниками від впровадження інновацій через задоволення потреб споживача, а саме через розширення асортименту та підвищення якості товарів і послуг на фоні зменшення їх собівартості, тобто досягнення економічного ефекту підприємством можливе лише шляхом виконання соціального запиту. Інновації можуть виявити свою економічну ефективність тільки за умови їх соціальної ефективності для споживача.

Ефекти від впровадження інновацій для людини як найманого працівника оцінював 81% респондентів. Не відповіли на це запитання чверть викладачів та майже 1/5 студентів. Результати групування отриманих відповідей наведені в таблиці 15.

Таблиця 14

Оцінка позитивних наслідків від впровадження інновацій для споживача

Відповіді	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*
Зростає вибір товарів та послуг	5	25,0	102	41,1	107	39,9
Зростає якість товарів та послуг	12	60,0	101	40,7	113	42,2
Зменшуються ціни на товари та послуги	7	35,0	43	17,3	50	18,7
Зростає рівень задоволення потреб	3	15,0	14	5,6	17	6,3
Зростає якість життя, зручність	2	10,0	19	7,7	21	7,8
Інше	2	10,0	22	8,9	24	9,0

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

Оцінка наслідків від впровадження інновацій для найманого працівника

Відповіді	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*	К-ть, осіб	Питома вага, %*
Полегшення роботи, зменшення фізичної важкої праці	4	23,5	101	44,6	105	43,3
Зростання кваліфікації, освіти, умінь	2	11,8	41	18,1	43	17,7
Економія часу	0	-	8	3,5	8	3,3
Покращення умов праці	10	58,8	57	25,2	67	27,6
Самореалізація, впровадження власних ідей	1	5,9	4	1,8	5	2,1
Негативні: зменшення кількості робочих місць, заміна людей машинами, додаткові витрати на освіту	0	-	16	7,1	16	6,6
Зростання зарплати та інших доходів	6	35,3	5	2,2	11	4,5
Інше	1	5,9	30	13,2	31	12,7

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

У розумінні викладачів соціальна ефективність інновацій для найманих працівників лише позитивна і полягає у покращенні умов праці, зростанні заробітної плати та інших доходів та зменшенні частки важкої фізичної праці. На думку студентів найбільш значимими наслідками інновацій для працівників є полегшення самої праці, вдосконалення її умов та зростання кваліфікації, умінь і знань. Майже не бачать студенти позитивного впливу інновацій на ріст зарплати працівників. На відміну від викладачів, 7% студентів вбачають і негативні прояви інновацій щодо робочої сили, до яких вони віднесли додаткові витрати на освіту. Тільки 2% опитаних відзначили зростання самореалізації та впровадження власних ідей працівників під впливом інновацій. Серед інших наслідків вони назвали зростання безпеки праці, появу нових робочих місць,

розвиток людини, зростання її інтелігентності, прагнення до самовдосконалення тощо.

Наступна логічна задача для респондентів полягала у визначенні ефектів впровадження інновацій для людини у ролі підприємця-власника. Цю ситуацію моделювали 86,7% досліджуваної сукупності, на питання не відповіли 4 викладачі (7,4%) і 36 студентів (13%). Оцінки респондентів подані в таблиці 16.

За оцінками респондентів людина як підприємець зацікавлена у впровадженні інновацій передусім економічно і бачить основний сенс в зростанні прибутку та зменшенні витрат виробництва, нарощуванні конкурентоздатності, лідируванні на ринку та виході на нові ринки, а також у розвитку підприємства через реалізацію нових можливостей. Серед інших

Таблиця 16

Оцінка наслідків впровадження інновацій для підприємця

Відповіді	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага,%*	К-ть, осіб	Питома вага,%*	К-ть, осіб	Питома вага,%*
Зменшення витрат виробництва, собівартості	5	26,4	69	28,6	74	28,5
Зростання ефективності виробництва, прибутку	13	68,4	121	50,2	134	51,5
Рациональне використання часу	0	-	5	2,1	5	1,9
Зростання конкурентоздатності	2	10,5	39	16,2	41	15,8
Лідерування на ринку	1	5,3	8	3,3	9	3,5
Швидший обіг капіталу	0	-	1	0,4	1	0,4
Вихід на нові ринки	0	-	14	5,8	14	5,4
Економія часу	0	-	7	2,9	7	2,7
Нові можливості, розвиток	1	5,3	8	3,3	9	3,5
Інше	3	15,9	32	13,3	35	12,9

* Частка респондентів, що обрали цю альтернативу поряд із іншими, оскільки питання передбачало можливість вибору декількох альтернатив.

інноваційних ефектів для підприємця студенти називали: моральне задоволення, посилення залежності від ринку науково-технічної інформації, розширення діяльності фірми, випуск нової продукції, швидке реагування на зміну попиту тощо.

Ще раз зазначимо, що оцінки за позиціями «найманий працівник» та «підприємець» не є експертними, а представлені насамперед з позицій буденного, рольового розуміння на базі отриманих економічних знань.

Відійшовши від заданого конкретно навантаженого розуміння інноваційності, ми спробували також одержати відповіді щодо ефективності інновацій у максимально широкому соціальному контексті. Для цього респондентам було запропоновано відкрите запитання «У чому користь від інновацій людині як...?». За результатами ми отримали відповіді від 47 респондентів, що по сукупності становить лише 15,7%. Така низька репрезентативність не дає можливості робити типові висновки,

однак серед наведеного респондентами: користь від інновацій людині як індивідууму — розвиток особистості; людині як особі — покращення умов життя; людині як інвестору — можливість заробляти; людині як громадянину — зменшення залежності країни від інших країн; людині як винахіднику — можливість реалізувати свої ідеї; людині як власнику — покращення позицій на ринку; студенту — полегшення у складанні сесії, людству — прогрес, зростання обсягу нових знань; поліпшення рівня життя. Як бачимо, усі власні бачення респондентів значимості інновацій мають соціальну спрямованість, що торкається не тільки окремої особи, а важлива для великих груп людей, навіть людства в цілому.

Підсумовуючи результати опитування за питаннями III блоку, ми можемо зробити узагальнення щодо визнання нашою вибіркою значення соціальних ефектів від інновацій для країни в цілому, бізнесу та окремої людини, зобразивши їх на рисунку в сис-

темі координат «економічна ефективність — соціальна ефективність».

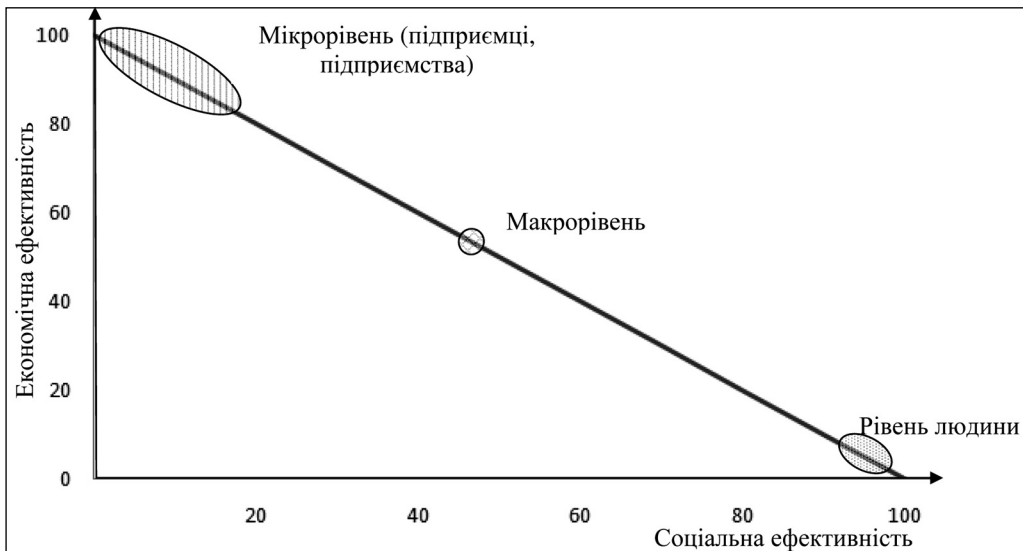
Загалом рисунок характеризує дилему між економічним та соціальним використанням коштів суспільства¹. У нашому випадку ми застосовуємо його для ілюстрації різної ваги соціальних та економічних наслідків інновацій для суб'єктів економіки.

Як бачимо, на рівні окремого підприємства (підприємця) економічні ефекти інновацій витісняють соціальні, розуміння соціальної ефективності інновацій зростає і майже зрівнюється з економічною ефективністю на макроекономічному рівні, де основним є задоволення загальнонаціональних суспільних інтересів, а на рівні окремої людини соціальне значення інновацій знову суттєво зростає.

Після визначення соціальних та економічних ефектів для країни, підприємства та окремої людини ми перейшли до останнього блоку завдань, що умовно називається «інновації та

майбутнє» і спрямований на визначення бачення респондентами місця інновацій серед можливих пріоритетів сучасної економічної політики країни. Тому ми звернулись до них із завданням вибрати серед запропонованих альтернатив той шлях, якому має надати перевагу держава для досягнення суспільного добробуту. Питання було напіввідкритим і передбачало вибір одного варіанту із наведених альтернатив. На нього відповіли усі викладачі та 98,8% студентів. Результати характеризує таблиця 17.

Очевидно, що абсолютна більшість (70%) опитаних, в тому числі 83% викладачів та 69% студентів, вбачають можливість досягнення найбільшої соціальної цілі економіки — досягнення добробуту народу — через впровадження науково обґрунтованих інновацій, розвиток науки та освіти. Екстенсивний шлях розвитку за допомогою додаткового залучення матеріальних ресурсів не підтримали викладачі, однак

Соціальна та економічна ефективність інновацій для різних суб'єктів економіки

¹ Кілієвич О. Мікроекономіка для аналізу державної політики: Підручник / Олександр Кілієвич, Олександр Мертенс. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. — С. 569—570.

Вибір шляху досягнення добробуту

Відповіді	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %	К-ть, осіб	Питома вага, %	К-ть, осіб	Питома вага, %
Збільшити використання робочої сили через подовження тривалості робочого часу	1	4,3	6	2,2	7	2,4
Збільшити кількість зайнятих подовженням пенсійного віку в країні	0	-	4	1,5	4	1,3
Наростити обсяги виробництва, збільшуючи кількість залучених у виробництво матеріальних ресурсів	0	-	57	20,8	57	19,2
Стимулювати розробку та впровадження інновацій через розвиток науки та освіти	19	82,6	189	69	208	70,0
Ваш варіант	3	13,0	18	6,6	21	7,7
Всього	23	100,0	274	100,0	297	100,0

обрав 21% студентів (в усних коментарях вони пояснювали свій вибір неповним використанням наявних зараз у національній економіці ресурсів). Збільшення використання робочої сили через подовження робочого часу як шлях до добробуту громадян допускає незначна частка респондентів, що містить 1 викладача та 6 студентів, а зростання пенсійного віку — ще 4 студенти (1,3% опитаних). Як власний варіант шляхів досягнення добробуту країни викладачі наводили подолання корупції, зменшення диференціації доходів, розвиток підприємництва, а студенти — зменшення безробіття через зростання кількості робочих місць, удосконалення системи мотивації праці, зростання зарплати, стимулювання розвитку підприємств, зменшення рівня цін, обмеження розвитку капіталізму.

Отже, на думку респондентів досягнення зростання суспільного добробуту для сучасної країни мало пов'язується зі збільшенням соціально-трудового навантаження на найманого працівни-

ка та інтенсифікацією використання його робочої сили, набагато дієвішим є шлях науково-технічного та інноваційного розвитку. Його готові прийняти як старше покоління, так і молодь.

Після з'ясування майбутнього країни респонденти визначали бачення себе на інноваційному шляху розвитку, обираючи один із варіантів відповідей на запитання: «Чи пов'яжете Ви свою майбутню роботу зі створенням або впровадженням інновацій?», вибір альтернатив розподілився наступним чином (табл. 18).

Особисте майбутнє без впровадження інновацій вже сьогодні неможливе, стверджує третина респондентів, зокрема третина студентів та дві третини викладачів. Ще 10% викладачів та 42% студентів хотіли б, щоб так сталося, щоправда, поки що для них це лише бажана перспектива. Достатньо значна частка опитаних (17%) затрудняється відповісти. Цікаво, що повністю заперечують власне інноваційне майбутнє лише 3,4% респондентів, вважаючи,

Власне майбутнє й інновації

Відповіді	Викладачі		Студенти		Разом	
	К-ть, осіб	Питома вага, %	К-ть, осіб	Питома вага, %	К-ть, осіб	Питома вага, %
Так, сучасний розвиток без цього неможливий	13	65,0	90	32,8	103	35,0
Хотілось би	2	10,0	116	42,3	118	40,1
Затрудняюсь відповісти	3	15,0	47	17,2	50	17,0
Ні, така робота малоприбуткова і потребує багато витрат	0	-	5	1,8	5	1,7
Ні, гроші можна заробити легшим шляхом	1	5,0	9	3,3	10	3,4
Ваш варіант	1	5,0	7	2,6	8	2,7
Всього	20	100,0	274	100,0	294	100,0

що гроші можна заробити іншим шляхом. Серед власних варіантів студенти називають необхідність додаткової освіти та знань, можливість такої роботи не в Україні.

Таким чином, проведене соціологічне дослідження та його аналіз уможливають наступні узагальнення.

1. Щодо теоретичних знань та джерел інформації:

— при поясненні терміну «інновація» більшість респондентів надають перевагу розумінню його як чогось новітнього та технократичного і тяжіють до наголошення на його економічному аспекті, його соціальна сторона бачиться менш вагомою, особливо викладачам;

— важливо, що із самим поняттям «інновація» сучасні студенти починають знайомитись ще у школі, здебільшого на уроках економіки, а в університеті з кожним курсом поглиблюють його вивчення, однак більше ґрунтовних знань набувають студенти спеціальності «Економіка підприємства», що вивчають такі фахові дисципліни, як «Технології виробництва», «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Організація виробництва»,

«Проектний аналіз» тощо. Для студентів інших спеціальностей основним інформаційним джерелом про інновації є дисципліни циклу економічної теорії та окремі дисципліни фахової підготовки;

— щодо взаємозв'язку етапів інноваційного процесу із його результатами, то аналіз виявив певне розуміння послідовності процесів науково-інноваційної діяльності, однак вірно відобразити логіку всього циклу «наука—виробництво» зуміли лише 35% викладачів та, як наслідок, 18% студентів;

— усі опитані достатньо слабо відобразили знання особистостей — засновників теорій інноваційного розвитку економіки країни та підприємства.

2. Щодо оцінок соціальної значимості інновацій:

— респонденти надали значну перевагу використанню інновацій в економічній та науковій діяльності серед інших можливих сфер їх застосування;

— опитувані по-різному оцінюють можливість застосування інновацій у різних видах діяльності. Так, викладачі вважають, що інновації можна впровадити в усіх сферах діяльності людини

(48%), при цьому чітко їх ранжуючи: реальна економіка та управлінська діяльність, педагогічна, наукова діяльність, охорона здоров'я, політична, соціальна та побутова сфери. Отже, викладачі бачать великі можливості застосування інновацій у невиробничій сфері. Студенти більше схильються до важливості застосування інновацій передусім в економіці (64%) та науковій діяльності (55%), а вже потім у побутовій, управлінській, охороні здоров'я, педагогічній тощо;

— у секторі реальної економіки інновації несуть більш техніко-технологічне навантаження і найбільше спрямовані на вдосконалення технологій, однак застосовуються для покращення техніки, товарів та послуг, методів праці й управління;

— респонденти визнають основною макроекономічною метою впровадження інновацій отримання економічних результатів (досягнення конкурентоспроможності економіки країни, зростання лідируючих позицій країни на світовому ринку), що отримало 58% голосів викладачів та 52% голосів студентів; поряд з цим 48% студентів та 42% викладачів вважають, що інновації служать соціальним цілям суспільства: покращенню рівня життя людей, збільшенню національного доходу та зростанню суспільного добробуту;

— на мікроекономічному рівні, на думку респондентів, інновації приводять переважно до економічних, а не до соціальних наслідків (значимість останніх навели лише 1,3% опитаних);

— до позитивних економічних наслідків інноваційної діяльності підприємств респонденти віднесли (за рейтингом) підвищення конкурентоспроможності підприємства, можливість отримання додаткового прибутку та зменшення собівартості продукції;

— конкретизуючи, за рахунок яких факторів можлива реалізація позитивних економічних наслідків впровадження інновацій на рівні підприємства, респонденти визнали, що 20—30% успіху забезпечують соціальні фактори, до яких вони віднесли: покращення якості товарів, зменшення їх ціни, зростання задоволення попиту, краще задоволення потреб споживачів новими товарами, економію робочого часу та трудових витрат тощо;

— серед додаткових витрат, які завдає підприємству впровадження інновацій, опитувані бачать переважно економічні, однак і відмічають необхідність соціальних затрат, пов'язаних із необхідністю найму додаткової робочої сили, підвищенням кваліфікації та отриманням нових знань;

— 57% викладачів та 42% студентів відзначили ризиковість інноваційної діяльності підприємств, яка на третину визначається можливістю підприємства виконати соціальне замовлення споживачів;

— в цілому від 19% (на думку викладачів) до 25% (на думку студентів) можливих втрат підприємств, що реалізують інновації, несуть соціальні фактори;

— майже всі респонденти визнали корисність інновацій для людини;

— найбільш значимими позитивами від інновацій для споживача є, на думку викладачів, зростання якості товарів та зменшення їх ціни, з точки зору студентів передусім — зростання вибору, а потім і якості товарів та послуг, що повністю підтверджує важливість соціальних факторів в отриманні додаткових вигід виробниками від впровадження інновацій через задоволення потреб споживача;

— викладачі визначають соціальну ефективність інновацій для найманих

працівників як позитивну, що полягає в основному у покращенні умов праці (майже 60%), зростанні зарплати (35%), полегшенні роботи (24%);

— студенти визнають найбільш значимими наслідками інновацій для працівників полегшення самої праці (43%), вдосконалення її умов (25%) та зростання кваліфікації, умінь і знань (18%), однак студенти не корелюють впровадження інновацій зі зростанням зарплати працівників. На відміну від викладачів 7% студентів вбачають і негативні прояви інновацій щодо робочої сили, до яких вони віднесли зменшення кількості робочих місць, заміну людей машинами та витрати на додаткову освіту;

— моделювання вагомості інновацій для людини як підприємця-власника показало значне зростання значимості економічних ефектів від реалізації інновацій та серйозне послаблення значимості соціальних — всього до близько 5%;

— в цілому респонденти визначили різку полярність значимості інновацій для підприємств і підприємців (у бік економічної ефективності) та для людини (у бік соціальної ефективності) і відносний паритет економічних та соціальних ефектів для держави, що відображає інтереси усіх суб'єктів економіки.

3. *Щодо майбутнього інноваційного розвитку:*

— майже 2/3 опитаних (83% викладачів та 69% студентів) з-поміж інших обрали інноваційний шлях розвитку економіки для зростання добробуту населення країни;

— по 75% викладачів та студентів пов'язують своє майбутнє із роботою, спрямованою на створення або впровадження інновацій, однак якщо 65% викладачів вважають, що сучасний розвиток без цього не можливий і лише 10% хотіли б, щоб так було, то серед студентів ситуація інша: 33% не бачать іншого шляху розвитку, а 42% хотіли б цього.

Отже, соціологічне дослідження показало, що інновації володіють значним економічним ефектом, який проявляється на усіх економічних рівнях: держави, бізнесу та людини; економічна ефективність інновацій залишається вагомим стимулом для їх впровадження передусім на рівні бізнесу; соціальна ефективність інновацій реалізується у двох аспектах: по-перше, інновації мають безпосередню соціальну значимість, яка може бути не пов'язана з економічною ефективністю і найбільш вагома для людини та суттєво значима для країни в цілому; по-друге, соціальний ефект від впровадження інновацій проявляється опосередковано через дієвість соціальних факторів економічної ефективності, що має місце переважно на мікроекономічному рівні.

Одержано 16.03.2011

И.В.Яцишина

Взаимосвязь социальных и экономических эффектов внедрения инноваций. III

Рассматриваются результаты социологического опроса относительно социальной значимости инноваций на уровне отдельного человека и обобщены данные опроса относительно социальной и экономической эффективности в целом для всех субъектов экономики.